

PRIVATNE VOJNE I BEZBEDNOSNE KOMPANIJE – ZAKONSKE, MORALNE I DRUŠTVENE IMPLIKACIJE

Nenad Milošević i Jadranko Jukić
Univerzitet odbrane u Beogradu, Vojna akademija

Od početka prvobitne razmene, ljudi su menjali ono što poseduju za ono što im nedostaje. Sa pojavom prometa usluga, kao roba se javila „sposobnost“ kao kurentno dobro na tržištu. Bogati i moćni su plaćali sposobnost, tj koristili usluge drugih ljudi u bilo koje svrhe. Ratničke sposobnosti su među prvim uslugama našle svoju organizovanu i plaćenu primenu. Još u starom veku, vladaoci su svoju vojnu moć uvećavali najamnicima. Isprva su unajmljivani samostalni najamnici, a kasnije i čitave družine takvih pojedinaca, koje su vrlo brzo prerasle u organizovane najamničke vojne jedinice. Procesom društvene evolucije, takve jedinice ili udruženja, do danas su postale moderne, efikasne i visokoprofitabilne kompanije.

Prema statističkim podacima, oko 70% ljudske populacije živi u konfliktom okruženju, a oko 526.000 ljudi godišnje umre usled oružanog nasilja. Porast nesigurnosti, potreba za zaštitom dobara, nepoverenje u državne institucije, rast urbanizacije i strah od kriminala i terora dodatno pospešuju razvoj delatnosti privatnih vojnih i sigurnosnih kompanija. Međutim, ukoliko analiziramo način njihovog angažovanja, posledice i uticaj na okruženje u kome se angažuju, zaključićemo da ima puno prostora za unapređenje legislativnih normi kojima se reguliše njihovo poslovanje.

Ključne reči: *identitet, bezbednost, bezbednosna zajednica, globalizacija, fragmentacija*

Uvod

Postojanje privatnih vojnih kompanija (PVK) više nije mit ili imaginarna teorija zaveze, kako je ranije egzistiralo u svesti prosečnog građanina tokom 20. veka, već je potvrđena činjenica. Sve intenzivnije aktivnosti i uticaj ovakvih kompanija, tokom poslednjih nekoliko decenija, potpuno opravdavaju široko polje istraživanja, kako o profilima angažovanih „specijalista“ (vojni analitičari, eksperti za međunarodne odnose, političari), tako i njihovoj mogućnosti da utiču, u opštem smislu i na javno mnjenje.

Pod terminom „Privatne vojne i sigurnosne kompanije“ (ili PMSC – Private Military Security Companies, kao najrasprostranjeniji međunarodni termin) možemo smatrati poslovni subjekat koji pruža sveobuhvatan niz usluga iz oblasti vojne službe, obezbeđujući strukturu, organizaciju i podelu odgovornosti na način kako se to odvija u uobičajenom biznis –

okruženju. Njihovo delovanje ne odvija se isključivo unutar okruženja u kojima vladaju ratni uslovi, već se u većoj meri vezan sa geografskim područjima na kojima se odvijaju sukobi, dok se samo mali deo njihovog delovanja povremeno odvija u ratnim okruženjima. Njihove usluge najčešće koriste vlade država, ali vrlo često i druge grupe (državne ili međunarodne organizacije, interesne grupe, kriminalni karteli i dr) ili privatna lica.

Cilj ovog rada je da predstavi istorijat i evoluciju fenomena plaćeničkih vojski, da analizira ulogu koju one imaju, njihove karakteristike, uzroke koji pogoduju uspešnosti njihovog širenja, uočavanju sličnosti i razlika između njih i da ukaže na pravne, socijalne i etičke implikacije koje proizilaze iz postojanja i delovanja ovakvih kompanija.

Razvoj kroz istoriju

Direktno poređenje između uloga PVK danas i uloge koju su imali najamnici kroz istoriju i direktnih posledica njihovog delovanja, leži u potrebi za povećanjem raspoložive vojne sile zainteresovanih strana / poslodavaca. Upotreba najamničkih armija nije samo moderna praksa, već svoje korene ima još u antičkoj istoriji.

Najstariji istorijski dokumenti govore o plaćenicima Elamitima¹, tokom ranog bronzanog doba, u službi sumerske dinastije Guteja, koja je vladala između 2095 -2047 pne [1]. Prvo pominjanje plaćenika u dokumentima iz helenističkog doba, odnosi se na stanovnike Mikene, koji su se borili kao plaćenici u vojsci egipatskog faraona protiv pobunjenika iz redova Hiksa², koji su obilato plaćani zlatom za usluge koje su pružali. Osim tog primera, upotreba plaćenika u starom Egiptu je bila vrlo rasprostranjena. Istorijska dokumenta vezana za bitku za Kades³ (1274 pne), najstarija su pisana dokumenta sa detaljnom evidencijom vojnika i plaćenika, kao i navodima o iznajmljenim mavarskim jedinicama u redovima vojske egipatskog faraona Ramzesa drugog. U Persijskom carstvu, korišćenje plaćenih vojnika u kampanjama je bila redovna praksa. Tokom 4. veka pne (401. godine pne), persijski kralj Kir je angažovao oko 10.000 Grka (Lakedemonjana-Spartanaca, Tračana, Tesalaca, Ahajaca, Farsalaca, Sirakužana, Arkađana i dr) u ratu protiv svog brata Tisafernesa. Ova grupa plaćenika ostala je u istoriji imenovana kao korpus „Deset hiljadnika“ («σώμα των Μυρίων»)⁴, kako je navedeno u Ksenofonovim delima. Iz perioda antičke Grčke, dokumenta navode mnoge pojedinačne primere upotrebe plaćeničkih jedinica, oružnika Kričana, kopljanika Sirakužana i konjanika Tesalaca, a primer najmasovnije upotrebe je u slučaju Peloponeskog rata (431-404. pne), tokom kojeg su gradovi-države unajmljivali jedinice, uglavnom sastavljene od Makedonaca. Takođe, makedonska vojska kralja Filipa drugog i Aleksandra Velikog, sve do obaranja Persijskog carstva, sastojala se od velikog procenta plaćenika, a u mornarici Aleksandra Velikog, veliki deo su čak činile i najamničke feničanske posade sa svojim brodovima.

¹ Pripadnici drevne civilizacije, smeštene na iranskim visoravnima, u periodu od oko 2700. do oko 540. godine pne.

² Ratnički narod iz današnje Azije, semitskog porekla, većim delom teritorije današnjeg Egipta su vladali u periodu od 1664. do 1569. godine pne.

³ Rat između Egipta i Hetitskog carstva, uzvodno od ušća reke Orontes u jezero Homs, u blizini današnje granice između Sirije i Libana.

⁴ Za dve godine službe izginulo ih je oko 4500 u borbama, a prilikom povratka kući, veći deo ih je stradao. «Ο μύριος» – u prevodu znači «desethiljaditi deo», pripadnik grupe koja broji 10.000.

U narednom istorijskom periodu, vojske velikih carstava zasnivale su svoju vojnu moć prvenstveno na najamničkim jedinicama. Tipični primeri su Kartaginjansko i Rimsko carstvo. Rimljani su regrutovali plaćenike iz gotovo svih oblasti kojima su vladali, pa su u svojim jedinicama imali Mavare, Gale, Ibere, Krićane, pa čak i germanska plemena. Najamnici su postepeno zauzimali jake pozicije u rimskom društvu, o čemu svedoči i činjenica da je jedan varvarin, komandant odreda plaćenika, Odoakar, svrgao Romula Avgusta sa prestola i sebe proglasio kraljem Italije, čime je praktično prestalo postojanje Zapadnog rimskog carstva [2].

U svojim 11 vekova postojanja, Vizantija je koristila trupe iz drugih etničkih grupa da ojača svoju vojnu moć. Najpoznatiji su Varangi⁵, jedinice sastavljene od Norvežana, Šveđana i Rusa [3]. Nasuprot tome, islamske vojske koriste kao plaćenike Mamluke⁶. U isto vreme, javljaju se i prvi mornari – najamnici, koje je Venecija koristila na svojim brodovima kao veslače i vojnike tokom krstaških pohoda.

Tokom srednjeg veka, do rasprostranjenosti feudalnog sistema, upotreba plaćenika postaje uobičajen način ostvarivanja vojne moći. Osim za konkretne ratne sukobe, intenzivira se i tokom mirnodopskih perioda. Osim potreba poslodavaca za iskusnim vojnicima, značajan osnov je činilo i usvojeno shvatanje samih najamnika da njihovo iskustvo može predstavljati stalnu profesiju, koja je uglavnom dobro nagrađena u moralnom i materijalnom smislu.

Široka upotreba plaćenika nastavlja se i tokom narednih vekova. Najznačajniji primeri su švajcarski vojnici u Napoleonovim ratovima⁷ [4] u Legiji stranaca, škotski plaćenici u britansko – francuskom ratu u 17. veku i tokom kolonizacije velikih sila u 19. veku, Gurke iz Nepala u Indiji, čije jedinice tradicionalno i danas koristi Velika Britanija, kao i nemački plaćenici iz nemačke pokrajine *Hessen-Cassel*, koji su se borili u sastavu britanske vojske tokom američkog rata za nezavisnost.

Prva prava kompanijska organizacija bila je Policija Henrija Fildinga, osnovana 1748. godine u Velikoj Britaniji [5], a najverovatnije najpoznatija u istoriji je bila privatna detektivska agencija Alana Pinkertona, osnovana 1850. godine u SAD.

Tokom dvadesetog veka, polje upotrebe najamnika se širi. Vlade mnogih zemalja koriste plaćeničke jedinice sa ciljem ostvarivanja svojih političkih i ekonomskih interesa. Korist takvog delovanja se ogleda u izbegavanju otvorenog međudržavnog sukoba i očuvanju državnih vojnih kapaciteta. Takva delovanja su posebno karakteristična za oblasti gde ciljana država nema mogućnost adekvatnog odgovora na ugrožavanje svojih interesa - kao što su države Latinske Amerike, Afrike i delova Azije. Tipičan primer se može videti u drugom kinesko-japanskom ratu (od 1940. do 1942. godine), gde je na strani Kine bila angažovana jedinica avijacije, tzv. „Američka dobrovoljačka grupa“ („American Volunteer Group – AVG“,), kasnije poznata kao „Leteći tigrovi“ („Flying Tigers“). Grupa je javno bila deklarirana kao dobrovoljačka, dok se zapravo radilo o projektu vlade SAD.

⁵ Ime kojim su Vizantinci i istočni sloveni nazivali Vikinge koji su doplovljavali na jug Evrope.

⁶ Robovi koji su obučeni i organizovani u vojne jedinice. Vremenom su prerasli u pravu kastu u više islamskih zemalja sa značajnim političkim uticajem.

⁷ Današnja «Švajcarska garda» u Vatikanu ima poreklo u ovim jedinicama i njihovoj tradiciji.

Navedena jedinica (tri eskadrona i komanda) su postigle impresivne rezultate svojim delovanjem, a kasnije je, u nepromenjenom obliku, inkorporirana u ratno vazduhoplovstvo SAD pod novim imenom „23. lovački puk“.

Vrhunac upotrebe plaćeničkih armija je u periodu od početka kolonijalizma do dekolonizacije tokom 60-tih godina 20. veka. Tokom rata u Kongu od 1960. do 1964. godine, privatne plaćeničke jedinice („Les Affreux“, franc.-„Zastrašujući“) angažovane su u pobunjeničkim redovima u provinciji Katanga [6]. Tokom 1954. godine, pukovnik Karlos Kastiljo Armas, vođa grupe od nekoliko stotina plaćenika, zbacio je levičarsku vladu u Gvatemali [7]. Takođe, u Vijetnamskom ratu se hiljade Koreanaca borilo rame uz rame sa Amerikancima, dok su, tokom režima aparthejda, masovno angažovane plaćeničke jedinice u Južnoj Africi, tako da je upotreba plaćenika postala simbol rasizma i borbe protiv samoopredeljenja novih država, ojačavajući stav o „privatnim faktorima“⁸ u sukobima [4].

Savremeni oblik – sastav grupa i delokrug rada

U svom sadašnjem obliku, komercijalizacija delatnosti u kojoj jedno preduzeće pruža vojnu službu zainteresovanoj strani, prvi put je moguće videti tokom 1967. godine, kada je britanac Dejvid Stirling (David Stirling), sa više penzionisanih pripadnika SAS (SAS)⁹, osnovao preduzeće „WatchGuard International“. Ta kompanija je unajmljivana za obuku raznih vojski na Bliskom istoku. Od tada se naglo javlja veliki broj takvih firmi („GAS“,¹⁰ „Unity resources group“, „Erinys“, „DynCorp“, „Executive Outcomes“, „Sandline International“, „MPRI“, „Blackwater“¹¹), koje su bile uključene u operacije u Angoli, Sijera Leoneu, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Etiopiji, Avganistanu, Iraku i dr [8].

Tokom vremena, veliki broj država, međunarodnih organizacija i privatnih lica angažuju privatne vojne kompanije radi pružanja usluga obezbeđenja, obučavanja ili realizacije borbenih zadataka u svim oblicima i u svim delovima sveta. Mnogi takvi slučajevi se mogu videti i na primerima zemalja koje imaju izuzetno dobro razvijene sisteme bezbednosti, poput SAD i Velike Britanije¹² [9]. Geografski prostor na kome se sprovode operacije ili aktivnosti privatnih vojnih kompanija je izuzetno širok i raznovrstan.

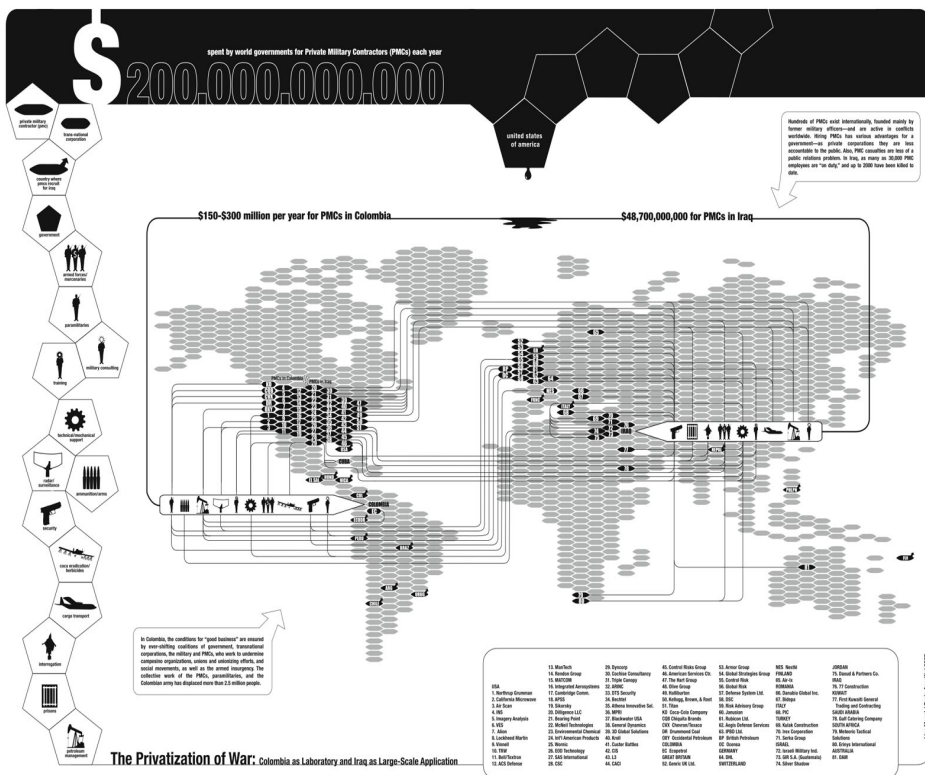
⁸ Ovdje se misli na privatne vojne kompanije i najamničke jedinice.

⁹ Special Air Service – Specijalne snage Velike Britanije

¹⁰ Ukupno 625.000 zaposlenih širom 125 zemalja, među kojima je i R. Srbija. Drugi najveći poslodavac na svetu.

¹¹ Od 2007. do 2010. pod tim nazivom, danas pod nazivom ACADEMI

¹² Prema podacima iz 2006. godine, SAD i V. Britanija raspolažu sa oko 70% privatne vojne industrije u svetu.

Karta aktivnosti PVK u svetu sa stanjem u 2000. godini

Kadrovi ovakvih kompanija, po pravilu imaju istoriju profesionalne vojne službe u oružanim snagama zemalja u kojima je preduzeće registrovano ili zemalja u kojima se planira delovanje kompanija. Obično su najtraženiji kadrovi sa iskustvom u specijalnim jedinicama SAD („Navy Seals“ – Mornaričke foke, „Special Forces“ i „Delta Force“), Velike Britanije (SAS, „Special Boat Service“ i „Airborne Commandos“ – Vazdušno-desantne snage) i Rusije („Alfa Tim“ i „SpecNaz“). Novčana primanja u ovom vidu angažovanja takvih kadrova, višestruko prevazilaze primanja na istim zadacima u regularnim oružanim snagama, što je vrlo snažan motiv za pridruživanje ovakvim kompanijama. Takođe, mnoge države, ne želeći da potpuno izgube kadrove ovakvog profila iz svojih regularnih vojnih formacija, omogućavaju im povremeni i privremeni angažman u privatnim vojnim kompanijama. Na taj način su u mogućnosti da prate dešavanja u tim kompanijama, njihovo angažovanje pa i da ostvare delimični uticaj i kontrolu nad njima. Zahtevi za angažovanjem PVK od strane vlada razvijenih država, poslednjih godina vrtoglavo rastu usled tendencije smanjenja regularnih profesionalnih oružanih snaga u celom svetu. Prema raspoloživim podacima, do 2005. godine, oružane snage SAD su umanjene oko 35% u odnosu na period hladnog rata, dok su britanske oružane snage na istorijskom minimumu još od

Napoleonovih ratova [10]. Istovremeno, profesionalni vojni kadrovi zemalja bivšeg istočnog bloka, usled loših ekonomskih uslova često ostaju bez posla ili sa nedovoljnim prihodima za normalan način življenja. U takvim uslovima, PVK predstavljaju idealnog poslodavca za takav profil kadrova, a kompanijama takvi zaposlenici odgovaraju zbog niske zahtevane cene rada. Osim toga, područja zemalja bivšeg istočnog bloka su, u periodu tranzicije, karakteristična bila po korupciji državnih organa, kao i slaboj kontroli prometa naoružanja i vojne opreme, što je pomagalo u raspirivanju konflikata.

Tokom dva zalivska rata i intervencije u Avganistanu, privatne kompanije su igrale veoma važnu ulogu. U Iraku, 2007. godine je bilo prisutno preko 180.000 zaposlenih pripadnika PVK iz 30 zemalja (od kojih je skoro 30.000 bilo naoružano i angažovano u ulogama obezbeđenja), koji su bili angažovani na zadacima od smeštaja i ishrane trupa SAD do održavanja i opsluživanja značajnih oružanih sistema. Takođe, u Avganistanu je bilo angažovano oko 90 stranih i 20 domaćih PVK, a obuku policije Avganistana je vršila kompanija „DynCorp“.

Kategorije i karakteristike privatnih vojnih kompanija

Kategorije privatnih vojnih preduzeća

Prema vrsti službe i zadatka koje obavljaju, privatne vojne kompanije možemo kategorisati po sledećem:

a. Kompanije koje nude usluge borbenih jedinica. Njihovi zaposlenici poseduju lično naoružanje (u ličnom ili u vlasništvu kompanije) i učestvuju direktno u oružanom sukobu u ulozi oružanih potencijala pravnog entiteta koji plaća njihove usluge. Personal se obično popunjava iz redova specijalnih snaga. Korisnici usluga ovakvih kompanija su države, lica ili organi koji ili nemaju svoje vojne sposobnosti, ili žele da izbegnu učešće pripadnika sopstvenih oružanih snaga u oružanom sukobu iz različitih razloga (rizik, politika, prikrivenost otvorenog sukoba i dr.). Neke od ovih kompanija mogu da ponudi sveobuhvatni paket usluga, koji će sadržati i usluge koje su navedene u naredne dve kategorije PVK.

b. Kompanije koje nude samo vojnu obuku i/ili strateške ili taktičke savete. Razlika u odnosu na prethodnu kategoriju je u tome što njeni pripadnici, osim upravljanja i obuke oružanih snaga, nisu direktno uključeni u oružane sukobe.

v. Kompanije koje nude samo usluge snabdevanja, tehničke podrške, održavanja infrastrukture i postrojenja i druge logističke funkcije. Obično su angažovane kao podrška snagama koje učestvuju u dugotrajnijim operacijama.

Posebne karakteristike privatnih vojnih kompanija

Osnovna karakteristika PVK je korporativna organizacija, struktura i funkcionisanje. Ovakve se kompanije brzo prilagođavaju globalnom ekonomskom okruženju i eksploatišu međunarodne političke situacije. Na taj način se efikasno i brzo transformišu u multinacionalne gigante, često i kroz korporativna spajanja. Potencijal profitabilnosti ovih kompanija pokazuje i činjenica da je svetski promet u ovom sektoru udvostručen od

1990. do 2000. i ponovo od 2000. do 2010. godine. Porast potrošnje u ovom sektoru se, od 1999. godine, procenjuje na oko 11,5 % godišnje. Trenutna procena govori da je taj sektor ukupne vrednosti oko 68 milijardi dolara i ima oko 100.000 zaposlenih [11].

Bez obzira na gore navedeno, moderna tehnologija i težnja državnih rukovodstava da izbegnu zvanično državno angažovanje u dugim i smrtonosnim vojnim kampanjama, dovelo je do krupnih promena u planiranju i izvođenju vojnih operacija. Osnovni koraci (etape, faze) u postizanju željenog krajnjeg stanja, karakteristični za savremene vojne operacije, su obezbeđivanje prevlasti u vazдушnom prostoru, izvođenje ograničenih udara malim, efikasnim i elastičnim kopnenim jedinicama, upotreba visokopreciznog oružja, sa ciljem postizanja maksimalnog efekta i smanjenja volje za borbom u neprijateljskim snagama, uz istovremene minimalne gubitke u svojim i savezničkim snagama. Nakon sprovođenja vojnog dela operacije, pristupa se uspostavi „pogodnog“ državnog poretka (u skladu sa kriterijumima „pogodnosti“ napadača, a uglavnom pod geslom „demokratizacije“ ili „reorganizacije države“).

Za realizaciju ovakvih projekata se, obzirom na težnju da se prikriju realni ciljevi međunarodne politike, uglavnom angažuju PVK. U skladu sa potrebama, one moraju raspolagati i opremom i personalom, adekvatnim za realizaciju ovakvih „misija“, do čega vrlo lako dolaze, obzirom na nestabilnost u pojedinim regionima sveta i manjak kontrole nad naoružanjem i vojnom opremom.

Prednosti angažovanja privatnih vojnih kompanija

Iz dosadašnje prakse PVK, zabeležene su višestruke prednosti njihovog angažovanja.

a. Brzina i fleksibilnost kojom se angažuju PVK obično omogućavaju najadekvatniji način angažovanja, uzimajući u obzir odnos troškova za postizanje krajnjeg željenog stanja i potrebnih birokratskih procedura¹³ [12].

b. Ukoliko posmatramo situaciju paralelnog delovanja ili sadejstva-saradnje regularnih državnih oružanih snaga sa jedinicama koje pripadaju PVK (na primer, u Iraku), zaključimo da angažovanje PVK umanjuje broj gubitaka u redovima regularnih snaga i operativni rizik po njih. Ova činjenica predstavlja prednost za vlade država, jer ublažava pritisak domaće javnosti. Prema američkom novinaru Beriju Jeomanu (Barry Yeoman), „ukoliko se kući počnu vraćati vreće sa telima američkih vojnika, stvoriće se velika javna buka. A ako se to isto desi sa žrtvama iz redova privatnih jedinica, to neće izazvati puno odjeka u vestima. Nisu iste emocije prema žrtvama iz redova devetnestogodišnjaka rumenih obraza i iz redova odraslih profesionalaca“ [9]. Istovremeno, na taj način se bitno redukuje potreba za angažovanjem redovnih trupa u zoni operacije. Obzirom na demografske probleme i ekonomske teškoće u mnogim zapadnim zemljama danas, ova funkcija donosi značajnu dodatnu vrednost u državi koja odlučuje da koriste ove usluge.

v. Angažovanjem PVK, moguće je realizovati i operacije vojnog karaktera koje nisu odobrene od strane zvaničnih državnih organa ili čije se sprovođenje smatra etički neprihvatljivim u javnosti. Time se neutrališe politički rizik od neodobravanja domaće javnosti i

¹³ Godine 1992, tokom operacija američkih marinaca u Somaliji, Pentagon je zatražio usluge logističke podrške od kompanije Brown and Root. Navodno, samo 11 sati nakon zahteva, potreban personal je već bio raspo-
ređen u Mogadišu. Angažman je koštao američke poreske obveznike ukupno 110.000.000 dolara.

izbegava mogućnost međunarodne zvanične osude ili sankcionisanja zbog praktične vojne intervencije na tlu strane zemlje. Karakterističan primer je tokom 1980. godine, kada je i nakon zabrane od strane Kongresa SAD, CIA angažovala PVK za doturanje naoružanja i vojne opreme pobunjenicima u Nikaragvi. Osim toga, na ovakav način se uspešno zaobilazi problem legitimiteta nekog postupka u međunarodnim organizacijama. Kao primer možemo navesti slučaj Hrvatske 1990. godine, kada je vlada SAD proglasila embargo na snabdevanje naoružanjem svih strana u sukobu i zainteresovanih strana, dok je kompanija MPRI¹⁴ [13] obučavala vojsku R. Hrvatske, realizovala deo snabdevanja i kompletno operativno planiranje.

g. Mogućnost da se angažuju lokalni stanovnici (priprema i snabdevanje naoružanjem, obuka pojedinaca i jedinica iz redova populacije koja se protivi zvaničnim organima vlasti i drugih aktivnosti u pripremanju pobune) pre otvorenog sukoba zainteresovane strane sa organima vlasti države koja predstavlja cilj, eliminiše rizik od optuživanja međunarodne javnosti za izazivanje ratnih sukoba.

d. U slučajevima kršenja međunarodnog ratnog prava ili činjenja zločina tokom izvršavanja zadatka, krivica za dela se odnosi na konkretnog počinioca, a ne na državu ili predstavnika zvanične državne vlasti.

Nedostaci angažovanja privatnih vojnih kompanija

Način funkcionisanja PVK u savremenom međunarodnom okruženju ima i sledeće negativnosti:

a. Privatni karakter kompanije dozvoljava veliki stepen samostalnosti i nezavisnosti u odnosu na kontrolu državnih vlasti. Takve kompanije uglavnom zadržavaju pravo odlučivanja o jednostranom prekidu angažovanja u određenoj misiji, ako procene da zarada ili korist nisu na očekivanom nivou, što ima katastrofalne posledice po subjekat koji ih angažuje, zavisno od obima i vrste dogovorenih usluga.

b. Nemogućnost efikasne kontrole i praćenja delovanja ovakvih preduzeća usled nepostojanja kontrolnih mehanizama, za posledicu ima mogućnost da usluga ima nizak kvalitet ili previsoku cenu. Primer takvog slučaja je angažovanje PVK „Halliburton” u Iraku, koja je optužena da je fakturisala i naplatila gorivo i uslugu koju nikada nije pružila američkim trupama.

v. Privatne vojne kompanije uglavnom sve više popunjavaju jaz između intencije stalnog smanjenja regularnih državnih trupa i povećanja broja misija međunarodnih aktera širom sveta. Paralelno, PVK u svoje redove absorbuju elitu pripadnika regularnih oružanih snaga, koji se povode većom zaradom za zadatke, koje inače obavljaju. Te dve činjenice dovode do degradacije kvaliteta regularnih oružanih snaga država i njenog ugleda, kao i do sukoba između interesa privatnog i javnog sektora.

g. Ne postoji potpuno definisan pravni okvir koji reguliše delovanje PVK i njihovih pripadnika. Samo deo nedostataka na tom polju, ogleda se u činjenici da personal PVK ne potpada pod jurisdikciju ni vojno-pravosudnih, ni zvaničnih pravosudnih organa države

¹⁴ MPRI – akronim od „Military professional resources inc” – privatna vojna kompanija angažovana od strane vlade Hrvatske i uz nezvaničnu državnu asistenciju vlade SAD.

za čije interese deluju. U dosadašnjoj praksi, kada god je došlo do lišavanja slobode počinoca nekog krivičnog dela počinjenog na teritoriji gde je angažovan, a koji je pripadnik neke od PVK, osnovni problem je bio u definisanju pravnog statusa počinoca, što je rezultiralo zaključkom da ne postoje nadležni organi za preduzimanje istražnih radnji, na za krivično gonjenje i sankcionisanje počinilaca. Paradigma leži i u činjenici da od oko 30.000 lica koja su bila pripadnici PVK u Iraku, niko nije optužen za neko krivično delo, u poređenju sa pripadnicima vojske SAD, kojih je više desetina osuđeno za slična krivična dela, počinjena tokom vojnih kampanja poslednjih dvadesetak godina.

d. Mogućnost većine država da plate usluge PVK može da dovede do promena u globalnom odnosu snaga što remeti odnos snaga u međunarodnim odnosima, čime se narušava bezbednost i stabilnost. Istovremeno, pravo eksploatacije nacionalnih prirodnih resursa (rude, vode, goriva....) velike kompanije preuzimaju od ekonomski nedovoljno snažnih i stabilnih režima pod vrlo netransparentnim okolnostima, uz podršku PVK.

Sličnosti i razlike privatnih vojnih kompanija i plaćeničke vojske

Privatne vojne kompanije su prirodna evolucija i mutacija plaćeničke struke. U ovom poglavlju ćemo obraditi osnovne razlike između PVK i plaćeničkih vojski.

Sličnosti sa plaćenicima možemo uočiti u sledećim slučajevima:

a. Pružanje usluga je motivisano i uslovljeno isključivo finansijskom dobiti zaposlenih i kompanija, bez ideologije.

b. Personal PVK je, kao po pravilu, poreklom iz redova vojske kao i plaćenici, koji su povremeno bili pripadnici regularnih vojski.

v. Poslodavci u oba slučaja su uglavnom isti - vlade (legitimne ili ne), pojedinci, privatne kompanije, organizacije, interesne grupe i koalicije, dok zona angažovanja može biti bilo gde u svetu.

Razlike se ogledaju u sledećem:

a. Privatne vojne kompanije su pravni subjekti-preduzeća sa zakonski regulisanim odgovornim licem i karakterom i kao takve, legislativno su podčinjene pravnom sistemu države u kojoj se nalazi sedište kompanije, dok plaćeničke vojske deluju na marginama pravnog sistema.

b. Privatne vojne kompanije svojim delovanjem i infrastrukturom mogu pokriti vrlo širok spektar potreba i usluga iz oblasti bezbednosti i oružanih snaga (obuka, snabdevanje, obezbeđenje, borbene jedinice...), dok su plaćeničke jedinice uglavnom orjentisane na borbeni aspekt.

v. Privatne vojne kompanije funkcionišu na savremen i profesionalni način i u skladu sa principima i teorijama modernog menadžmenta koji se primenjuju u svim privatnim kompanijama sličnih dimenzija. Sa druge strane, plaćeničke jedinice su često popunjene i vođene od strane personala sa kriminalnom prošlošću i sumnjivih moralnih kvaliteta.

g. Znatne su razlike u pravnom okviru kojim se reguliše delovanje PVK i plaćeničkih jedinica, čemu ćemo posvetiti pažnju u narednom poglavlju.

Zakonske, moralne i društvene implikacije

Međunarodno pravno okruženje i uticaj

U okviru međunarodnog prava, ova delatnost je delimično regulisana Ženevskom Konvencijom iz 1949. godine, Dopunskim protokolom 1 i Haškom konvencijom iz 1977. godine, kao i Međunarodnom konvencijom protiv regrutovanja, korišćenja, finansiranja i obuke plaćenika.¹⁵

Konkretno, Ženevska konvencija izričito zabranjuje postojanje plaćenika na bojnopolju, ali ne postoje slična ograničenja koja se odnose na privatne kompanije koje pružaju vojne usluge. Zbog činjenice da ne pripadaju zvaničnim oružanim snagama, njihovi zaposleni ne podležu međunarodnim ugovorima poput regularnih vojnih jedinica.¹⁶ Takođe, na njih se ne odnose ni odredbe vojnog prava, čime je načinjena praznina u legalnoj odgovornosti tokom realizacije njihovih aktivnosti. Jurisdikcija nad privatnim vojnim kompanijama se jedino spravlja u pravnim sistemima zemalja gde se nalazi sedište kompanije, a ne i u zemljama na čijim su teritorijama angažovane. Kontrola nad delovanjem privatnih vojnih kompanija se, na takav način, nalazi isključivo u rukama matičnih zemalja i ostvaruje se političkim i pravnim uređenjem ove oblasti. Iz toga proizilaze ozbiljne praznine i nejasnoće u pravnom okviru koji uređuje delatnost, obaveze i ograničenja korisnika i pružaoca usluga iz ove oblasti.

Zakonodavstvo većine zemalja, delimično usklađeno sa međunarodnim pravom, ili zabranjuje stvaranje plaćeničkih armija ili pokušava da ostvari kontrolu nad regrutovanjem i upotrebom plaćenika od strane PVK. Međutim, privatne vojne kompanije, deluju u svim krajevima sveta, što prevazilazi bilo koji nacionalni pravni okvir. Stoga je odmah potrebno da se, u međunarodnom miljeu, stvori pravna regulativa koja tretira pitanja delatnosti i odgovornosti privatnih vojnih kompanija, uzimajući u obzir uslove koji vladaju.

Takođe, dok su zemlje koje ugovaraju poslove i koriste usluge PVK istovremeno odgovorne samo za svoje postupke i u međunarodnim pravnim okvirima, PVK su podčinjene samo pravnom sistemu države gde se nalazi njihovo sedište. Prema međunarodnom pravu, sve države su odgovorne za kontolu vojnih akcija kojima se utiče na teritorijalni integritet i nezavisnost drugih država, u skladu sa čim bi matične države PVK trebale da osiguraju da angažovanje PVK sa njihove teritorije bude moguće samo po zahtevu Vlade država koje su korisnici ovakvih usluga. U uslovima koji trenutno vladaju, PVK vrlo lako zaobilaze pravna ograničenja ovog tipa registrovanjem u različitim državama i pod različitim imenima ili u pravnim sistemima koji dogovaraju njihovim trenutnim potrebama.

Društvene, ekonomske i moralne implikacije

Prema raspoloživim ekonomskim pokazateljima, čini se da privatizacija vojnog/bezbednosnog sektora svakako profitira i širi svoj uticaj. Dokazuje možemo naći u finansijskim rezultatima (koji eksponencijalno rastu poslednjih dvadeset godina) i u podršci moćnih lo-

¹⁵ Usvojena u Njujorku 4. decembra 1989. godine rezolucijom UN br 44/34. Ratifikovana je od strane 33 zemlje i Republike Srbije krajem 2015. Godine.

¹⁶ U Bagdadu na trgu Nisoor, dana 16. septembra 2007. godine, pripadnici američke PVK „Blackwater“, bili su počinio ubistva 17-oro civila i ranjavanja preko 20 lica. Među žrtvama je bilo i žena i dece. Očevici su navodili da je masakr počinjen automatskim naoružanjem i raketama sa vozila i helikoptra, koji pripadaju kompaniji. Ni jedan od zaposlenih u toj PVK nije sudski procesuiran.

bija koji u SAD i Evropi. Rezultat toga je da ove kompanije dobijaju snažnu političku i socijalnu podršku u zemlji gde su osnovane ili registrovane¹⁷ [14].

Istovremeno, u javnosti se stvara utisak da PVK predstavljaju instrument prikrivene spoljne politike moćnih država, koja ponekad dostiže nivo novog oblika kolonijalizma. Primera radi, PVK „Executive Outcomes“ je, kao naknadu za svoje angažovanje u Sijera Leoneu, zahvatao koncesije i pravo eksploatacije rudnika dijamanta u Kono za period od pet godina, dok je njena podružnica „Branch Energy“, tokom 1998. godine, dobila 25% profita kao naknadu za obezbeđenje rudnika zlata Karamoha u Ugandi. Dakle, uočavamo da angažovanje PVK može da utiče na poslovanje izvorišta prirodnih resursa nerazvijenih zemalja.

Raširena upotreba PVK može dovesti do degradacije postupka mirnog rešavanja križa kroz diplomatske procedure. Taj uticaj se može dvojako posmatrati.

Prvo, upotreba PVK predstavlja nemoralno, ali brzo i efikasno rešenje, koje zaobilazi prepreke u situacijama, što je profitabilno za poslodavca, ali može doneti i posredni profit drugim kompanijama koje imaju ekonomske interese u konkretnim slučajevima, koji su često nelegalni.

Drugo, Angažovanje PVK na poslovima bezbednosti u radu humanitarnih organizacija, odbija naklonost lokalnog stanovništva, podriva princip neutralnosti i praktično negira vrednost društvenog doprinosa humanitarnog rada. Od 90-ih godina, usluge ovakvih kompanija se široko koriste za obezbeđenje i podršku mnogih nevladinih organizacije poput UNICEF, UNHCR ili WFP¹⁸, zbog rastućeg nasilja nad osobljem koje se angažuje u humanitarnom radu¹⁹. Mađutim, angažovanje te vrste privatnih kompanija, čak i za nevladine organizacije, tokom dostavljanja humanitarne pomoći, nužno izaziva dileme o održanju principa neutralnosti UN tokom sukoba i izazivaj određena etička pitanja, čak i u redovima samih međunarodnih NVO, poput međunarodnog komiteta Crvenog krsta [15].

Pregled statističkih podataka o angažovanju PVK od strane humanitarnih organizacija [16, strane 8-11]

Službe obezbeđenja pod ugovorom sa humanitarnim organizacijama	% organizacija pod ugovorom sa međunarodnim bezbednosnim kompanijama	% organizacija pod ugovorom sa lokalnim bezbednosnim kompanijama
Neoružana čuvarska služba u ustanovama/rezidencijama/lokacijama	29%	77%
Fizičko osiguranje	31%	55%
Konsultacije u bezbednosnom menadžmentu	37%	9%
Bezbednosna obuka zaposlenih	41%	4%
Procena rizika i analiza ugroženosti	36%	7%

¹⁷ Prema sajtu Salon.com, u periodu od 2003. do 2006. godine, ogromna finansijska sredstva su dodeljivana od strane kompanije Blackwater, kao dar nevladinim organizacijama koje su rukovođene licima iz neposrednog okruženja tadašnjeg predsednika SAD Dž. Buša.

¹⁸ World food programme – Svetski program za hranu

¹⁹ Godine 1998., gubici u osoblju UN koje pruža humanitarnu pomoć prvi put su bili veći od gubitaka u osoblju koje učestvuje u mirovnim misijama.

Prikupljanje informacija	26%	12%
Oružana čuvarska služba u ustanovama/rezidencijama/lokacijama	17%	14%
Obezbeđenje u mestu	13%	16%
Oružano obezbeđenje u pokretu	9%	13%

Međunarodne organizacije tvrde da je nepoželjno angažovanje PVK u smislu bilo kakve vojne podrške u ovakvim delatnostima, osim logističke podrške misije. Taj stav opravdavaju brojnim pravnim, etičkim i socijalnim dilemama koje se javljaju u takvim slučajevima. Događaji poput masakra na trgu Nisoor u Bagdadu i u zatvorima Abu Graib, gde je učestvovalo osoblje PVK, pokazali su da je moguće izgubiti kontrolu nad događajima u operacijama visokog intenziteta. Stoga se angažovanje i delatnost PVK mora regulisati strogim kriterijumima, kako u matičnim tako i u državama na čijoj se teritoriji angažuju u pojedinim slučajevima.

Zaključak

Savremeni tehnološki i ekonomski uslovi poslovanja velikih međunarodnih kompanija, sve veće potrebe velikih sila za nestajućim resursima i, u bližoj istoriji viđen, način postizanja krajnjeg željenog stanja, nedvosmisleno navode na zaključak da će, vrlo uskoro, upotreba privatizovanih oružanih snaga biti redovna praksa. Faktor koji će odrediti mogućnost uspostavljanja moći posredstvom privatnih vojnih kompanija je ekonomska snaga. Zemlje u razvoju će se oslanjati na svoja prirodna bogatstva, koje će trošiti na angažovanje takvih kompanija, čime će njihovi prirodni resursi postati „plen“ novog tipa kolonijalizma u ime „slobode i demokratije“. Dostupnost prirodnih resursa i neprekidno odvijanje sukoba niskog intenziteta pospešuju razvoj delatnosti privatnih vojski. U međunarodnom pravnom okviru, postojeća regulativa trenutno se ogleda samo na razlici u pravnim definicijama privatnih vojnih kompanija, plaćenika, redovnih oružanih snaga i građana i nepotpuna je u pogledu regulisanja delovanja i pravila angažovanja PVK. Za sada, brige i pritužbe na kršenje ljudskih prava izgleda da ne utiču na angažman privatnih vojnih kompanija.

Nužna je inicijativa da se vlade država, preko međunarodnih organizacija, pojačano angažuju na doradi pravnog regulisanja ovog pitanja na međunarodnom pravnom polju, kako bi se potpuno isključile praznine u definisanju kriterijuma u nadležnostima i delatnosti ovih preduzeća, ograniče njihova angažovanja u skladu sa pravilima međunarodnog prava i uspostave procedure kaznene politike za prestupnike. Naravno, takav ugovor treba imati potpuno prihvatanje od strane pripadnika globalne zajednice, u čemu leži potencijalni problem.

Do sada je identifikovan beći broj pojava oblika negativnog uticaja angažovanja PVK u radu humanitarnih organizacija, što je dodatni razlog za potpuno međunarodno pravno regulisanje ove pojave.

Konačno, angažovanje sve snažnijih privatnih vojnih kompanija izaziva promene u međunarodnim dešavanjima i prioritetima vlada država, posebno u vojnom sektoru. Kao sve privatne kompanije i ove imaju osnovni motiv u ekonomskoj dobiti što za posledicu ima činjenicu da je jedini kontrolni organ u samim kompanijama, u stvari skup akcionara, koji je, opet, ekonomski motivisan ka što većoj zaradi. Stoga se, u globalizovanom tržištu, ove kompanije suočavaju sa sve manje ograničenja i imaju veću slobodu kretanja i lakše delovanje.

Mogućnost visokog ekonomskog profita je snažan motiv za kršenje moralnih normi i zakona. Zbog toga postoji otvorena mogućnost veštačkog stvaranja nestabilnih situacija u regionu, što otvara prostor za pružanje usluga privatnih vojnih kompanija. Na taj način se stvaraju nova tržišta u ovoj oblasti, ali i komplikuje sprovođenje spoljne politike moćnih država i njeno mešanje sa privatnim interesima korporativnih akcionara PVK, što zajedno čini potencijalnu opasnost za svetski mir.

Literatura

- [1] Wikipedia. „Σουλγκί“. 2013. <http://el.wikipedia.org/wiki/Σουλγκί> (приступљено 12. 04. 2016. године).
- [2] Wikipedia. „Ρωμαϊκή_Αυτοκρατορία“. 2014. http://el.wikipedia.org/wiki/Ρωμαϊκή_Αυτοκρατορία (приступљено 12. 04. 2016. године).
- [3] Haldon, John. 1999. „*Warfare, state and society in the Byzantine World 565-1204*“. London: UCL Press.
- [4] Singer, P.W. 2003. „*Corporate Warriors: The rise of privatized military industry*“. Cornell.
- [5] Security Degree Hub. „*The big money world of mercenaries and private security*“ <http://www.securitydegreehub.com/private-security/> (приступљено 10. 05. 2016. године).
- [6] Wikipedia. „*Katanga crisis*“. 2014. http://en.wikipedia.org/wiki/Congo_Crisis (приступљено 12. 04. 2016. године).
- [7] *History.com*. 2009. „Colonel Castillo Armas takes power in Guatemala“ <http://www.history.com/this-day-in-history/colonel-castillo-arms-takes-power-in-guatemala> (приступљено 10. 04. 2016. године).
- [8] Wikipedia. 2014. „*Private military company*“. https://en.wikipedia.org/wiki/Private_military_company (приступљено 19. 01. 2016. године).
- [9] Γιώργος Αυγερόπουλος - Εξάντας. 2005. „*Πόλεμος Α.Ε.*“ <http://www.exandasdocumentaries.com/gr/documentaries/chronologically/2005-2006/150-war-sa> (приступљено 10.03.2016.године).
- [10] P.W. Singer - Foreign Affairs. 2005. „*Outsourcing War*“ <http://www.foreignaffairs.com/articles/60627/p-w-singer/outsourcing-war> (приступљено 19. 01. 2016. године).
- [11] B.Madu. 2016. „*Private security as a driver for economic growth*“ <http://www.vanguardngr.com/2016/05/private-security-driver-economic-growth/> (приступљено 19. 05. 2016.године).
- [12] Robert Young Pelton 2011. „*Contractor's Paradise*“. Somalia Report. http://www.somaliareport.com/index.php/post/1548/Contractorsquos_Paradise_-_Part_One (приступљено 19.01.2016. године).
- [13] Wikipedia. 2014. „*Military professional resources inc*“ https://en.wikipedia.org/wiki/military_professional_resources_inc. (приступљено 10. 05. 2016. године).
- [14] Ben Van Heveulen - Salon. „*The Bush administration's ties to Blackwater*“. 02.10.2007. г. http://www.salon.com/2007/10/02/blackwater_bush/ (приступљено 11. 03. 2016. године).
- [15] International Committee of the Red Cross. 2006. „*Privatization of War*“ <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/privatisation-war-230506.htm> (приступљено 12.04.2016. године).
- [16] A. Stoddard, A. Harmer and V. DiDomenico. 2009. „*Private security providers and services in humanitarian operations*“. Overseas Development Institute London.